

КҮРҮНЕ АКША-ХӨРӨҢГИЗИН ШЫН ЧАРЫГДААР

Эң баштайгы контроль-ревизия органын оң амгы билиишкенинде 95 чыл бурунгаар – совет үениң баштайгы чылдарында, 1923 чылдың октябрь 23-те үндөзүлгө. Ынчан ССРЭ-ниң саң-хөө Улус комиссариатының составына Саң-хөө-контроль эргелели тургустунган. Ынчанга шайланган кассаларның база албан черлериниң материалдыг өнчүзүн документ эзугаар хынаар эрге-хүлээлгени онааган.

1926 чылдың ноябрь 16-да ССРЭ-ниң Совнарком доктала-биле ССРЭ-ниң саң-хөө Улус комиссариатының Саң-хөө-контроль эргелелиниң орнунга Күрфинконтрольдуң Кол эргелели тургустунган. Оң составына эвилелдешкен республикаларның тус чер саң-хөө органнынагга девискээр эргелелдери болгаш килдистери тургустунган. Ынчалза-даа Күрфинконтроль үр болбаан, 1930 чылдан эгелеп ССРЭ-ниң Төп күүсекчи комитетиниң база Совнаркомунуң шийтпири-биле ону дүжүргөш, эрге-хүлээлгелерин Ажылчын-тараачын инспекция органнынагга дамчыдып берген.

Ындыг болзажок 1937 чылда ССРЭ-ниң саң-хөө Улус комиссариатының (моон ыңай – ССРЭ-ниң Минфини) составына сураглыг Контроль-ревизия эргелели тургустунган. Ол чер-черлерге салбырларлыг турган болгаш ревизия чорударының чыл, квартал планнары-биле ажылдап турган. Ревизия чорудулгазынга республика, область, район, көдээ совет бюджеттери бүдүнгө кире бээр, наркомат, оң кол эргелели, күүсекчи комитеттиң килдизи, бюджет албаны, бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгө, Күрбанкының салбыры дээш өске-даа объектилер хынадыр турган.

ССРЭ дүшкөн соонда, саң-хөө-бюджет хайгааралының органнының структурасы, оң колу – Минфиниң Контроль-ревизия эргелели Россия Федерациязының күүсекчи эрге-чагыргазының иштики саң-хөө (бюджет) контролюнун органнынче шилчээн. 1998 чылдың август айда Россияның Саң-хөө яамызының күрүне контролюнун болгаш аудиттиң Департаментизи тургустунган. Ол ышкаш РФ-тиң субъектилеринге Россияның Саң-хөө яамызының контроль-ревизия эргелелдерин тургустунган.

Тывага контроль-ревизия албаны 1944 чылда, Тыва Арат Республика ССРЭ-ге каттышкан соон дарый тургустунган. Тыва автономнуң область депутаттарының область Советиниң шийтпири-биле беш контролер-ревизор штаттыг контроль-ревизия эргелелин тургустунган.

1944 чылга чедир күрүне акша-хөреңгизин база материалдыг өнчүнүн учет болгаш чарыгдал контролюн ТАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүне контролюнун Комиссиязы чорудуп турган. Аңаа бир кол контролер кижиниң албан-хүлээлгези бадылаттынган, ревизия база хыналдалар чорударына хөй-ниитиниң контролерларын хаара тудар турган.

1956 чылда эвилелдешкен республикаларның эргелериниң калбарганы-биле оларның саң-хөө яамыларына контроль-ревизия эргелелдери (КРУ) тургустунган. Ынчанга ССРЭ-ниң Минфининиң КРУ-зунуң Тыва АССР талазы-биле Кол контролер-ревизор аппараты 6 кижилиг штады-биле улуг ажылды кылып

турган. Ийи чылда бир катап 15 кожуунун кайы-бирээзиниң болгаш Кызыл хоорайның бюджет күүселдезин хынаар. Ынчан район Советиниң күүсекчи комитетиниң ниити килдизин база көдээ Советтиң бюджетин албан хынаар турган.

Чоорту КРУ-нун контролер-ревизорларының албан-дужаалдарын улуг районнарда болгаш Кызылга кириген. ССРЭ-ниң Минфининиң КРУ-зунуң Тыва АССР талазы-биле төп аппараты база калбарган.

1976 чылда РСФСР-ниң саң-хөө яамызының Тыва АССР талазы-биле кол контролер-ревизор аппаратының саны 13 кижиче берген. Ревизия-хыналда квартал планы-биле шыңгы чоруп турган. Планнары Тыва АССР-ниң яамыларының, албан черлериниң контроль-ревизия килдистери-биле база ОБХСС-биле кады тургускаш, чөпшээржилгени кылган соонда, Тыва АССР-ниң улусчу контроль Комитетиниң, Күрбанкының, Тудугбанкызының удуртукчулары бадылаар турган. Районнарның комплекстиг ревизияларын Тыва АССР-ниң Саң-хөө яамызының специалистери болгаш албан черлериниң ревизорлары-биле кады кылып турган.

Комплекстиг ревизияларның материалдарын улус депутаттарының район Советтериниң күүсекчи комитеттериниң калбак хуралдарына сайгарар, буруулуг кижилерни материалдыг харысалгага онаар, ээлеп турар албан-дужаалындан-даа үндүрүптер турган. Күрүне хөреңгизи самчыгдан кижилерниң өнчүзүн хавырып албышаан, тодаргай хуусааларга хосталгазын казыыр турган. Буруулуг бүдүрүлгө чери «Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези» деп адын оскунар, а удуртукчуларын болгаш ажилдакчыларын коммунистиг партияның хүрээлелден үндүрүптер.

1998 чылда Россияның Минфининиң КРУ-зун Россия Федерациязының Саң-хөө яамызының күрүнениң саң-хөө контролюнун болгаш аудитиниң Департаментизи кылдыр эде тургустунган. Девискээр органнынагга база шак ынчалдыр эде тургустунган. Оң түңнелинде Минфиниң Тыва

Республикада КРУ аппараты, юридиктиг эргелиг бот-тускайлаң эргелел апарган болгаш Россия Федерациязының Саң-хөө яамызының Тыва Республикада Контроль-ревизия эргелели деп атты алган.

Хоойлуларны чаңгыс-аайлааны-биле 2004 чылда административтиг реформаны чоргускан түңнелинде дыка хөй яамылар эде тургустунган. Чижээ, Россияның Минфининиң мурнундагы департаментилери аңгы-аңгы федералдыг албан-апаргылаан. Бир ындыг албан – мурнундагы КРУ, аңгылап тускайлаан соонда, саң-хөө-бюджет хайгааралының федералдыг албаны (Росфиннадзор) апарган. Росфиннадзор бодунун девискээр органы – Росфиннадзорунуң Тыва Республикада девискээр эргелелин таварыштыр Тывага ажил-чорудулгазын чорудуп турган.

2016 чылдың февраль 2-де Россия Федерациязының Президентиниң Чарлыын эзугаар саң-хөө-бюджет адырын сайзыраңгайжыдар, федералдыг органнының структурасын таарыштырар сорулга-биле, Росфиннадзорну дүжүргөш, оң эрге-хүлээлгелерин Федералдыг казначействого дамчыткан.

Амгы үедө Федералдыг казначейство күрүнениң саң-хөө контролюн чаазы-биле чорудуп турар, оң-биле кады 90 ажыг чыл иштинде чыгдырган дуржулганы камгалап арттырган болгаш Федералдыг казначействонун чаа аргаларын база технологияларын немеп кириген.

Федералдыг казначейство кыска хуусаада контроль кылыр хемчеглерниң планнаашкынын база отчет чорудулгазын таарыштырып турар элээн көвей документилерни хүлээп алган.

Оон аңгыда контроль хемчегиниң иштики организасчы Стандарттарын база саң-хөө-бюджет адырына контроль үезинде илере-ретинген хажыдышкындарның классификаторун ажилдап кылган. Ынчанга контроль чорударына чаңгыс аайлаашкын болгаш ревизорларның иштики ажил-чорудулгазына автоматчыдылганы боттандыра арганы тургустунган.

Бөгүн ревизор кижиниң ажылында калбак программаларның

оператору Федералдыг казначейство болуп турар. Ревизорлар контроль чорудуп турар объектиниң акшаландырышкыны, керээлер төлөлгези дээш өске-даа информацияже дорт кире бээр. Ол ревизорларга баш бурунгаар анализ чорударына, хыналдага баш удур белеткел кылып алырынга, ол ышкаш контроль хемчеглер чокка чамдык хажыдышкындарны илере-редип алырынга дузалыг.

Моон мурнунда контроль-ревизия органны ажил-чорудулгазына ийи чугула чүүлге – хоойлу болгаш хөй чылдарның дуржулгазына даяныр турган болза, ам информастыг технологияларга база даяныр апарган.

Федералдыг казначействонун контроль-ревизия ажил-чорудулгазы сайзыралының эң солун чадазында: төөгүдөн мөөңнеттинген дуржулганы чаартып, эде көрүп ажыглавышаан, оң-биле кады амгы чаа аргаларның кызыгаарларын калбартып турар.

Россияның контроль-ревизия органнының төөгүзү дээрже коррупция-биле демиселдин, акша-хөреңгени шын эвес, дээштиг эвес ажыглаашкынын илереткениниң, күрүнеге чүс-чүс миллиард акшаларны эгиткениниң 95 чыл иштинде ажылы-дыр.

Амгы үедө Россияның контроль-ревизия органнының мурнунда чаа сорулгалар туруп турар-даа болза, ССРЭ-ниң саң-хөө наркому А.Г. Зверевтин: «Саң-хөө системазы күрүне акша-хөреңгизиниң чаңгыс-даа рублин эң ажыктыг кылдыр чарыгдарынче сагыш човаар ужурулуг» деп чугалап каан сорулгазы чугула кылдыр артып калган.

Россияның контроль-ревизия органнының тургустунганындан бээр 95 чыл ою-биле контролерларга болгаш хоочуннарда байыр чедирип, бердинишкенин болгаш мергелдиг ажылы дээш, байлак арга-дуржулганы дээш өөрүп четтиргенимни илереттим. Силерге быжыг каң кадыкшылды, аас-кежикти, чаагай кежиктерни болгаш салган сорулгаңарны чедип алырын күзөдим.

Солаңгы СААЯ, Федералдыг казначейство эргелелиниң Тыва Республикада удуртукчузу.

Эрге-хоойлу күүселдези

ПРОКУРОРНУҢ НЕГЕЛДЕЗИН КҮҮСЕТПЭЭНИ ДЭЭШ...

Прокурорнуң хоойлу эзугаар кириген негелделерин күүсетпээни дээш, республиканың найысылалының Төлээлекчилер хуралының юридиктиг килдизиниң начальнигин административтиг харысалгага онааган.

Кызыл хоорайның прокуратуразы «Бастион» КХН-ниң дилээн эзугаар чер участогун аңгылаарының талазы-биле ажылды тус чер бот-башкарылга органнының чорутпаанынагга хамаарыштыр Тыва Республиканың бойдус курлавырларының

болгаш экология сайыдының оралакчызының дилээн хынаан.

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының баштыңына бо чылдың январь 12-де 2018 чылдың январь 19-тан орайтатпайн дилегни сайгарып көргөниң түңнелдериниң дугайында медээни бээриниң дугайында прокурорнуң негелдезин чоруткан турган. Ол негелдени Кызылдың Төлээлекчилер хуралының юридиктиг килдизиниң начальниги Елена Монгуш алган.

1992 чылдың январь 17-де «Россия Федерациязының про-

куратуразының дугайында» №2202-1 Федералдыг хоойлунуң 6 чүүлүн эзугаар прокурорнуң бүрүн эргелериниң кызыгаарында үндүргөн негелделерни доктааттынган үе-хуусаа дургузунда күүсеткен турар ужурулуг. Федералдыг хоойлунуң 23 чүүлүн эзугаар хоойлу-дүрүмнер хажыткан таварылгаларны чайладырының дугайында прокурорнуң негелде документин чогуур органга азы албан-дужаалдыг кижиге прокурор азы оң оралакчызы кириер. А негелде алган улус ук документини соңгаарлатпайн, ол дораан хем-

чээн ап, сайгарып көөр ужурулуг. Негелде кириген хүнден эгелеп, бир ай дургузунда тодараттынган хажыдышкындарны чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр. А хүлээп алдырган хемчеглерниң түңнелдериниң дугайында прокурорга бижимел хевирге дыңнадыр. Прокурорнуң негелдезин күүсетпээни дээш, РФ-тиң Административтиг эрге-хоойлу хажыдышкындарының дугайында кодекстиниң 17.7 чүүлү-биле административтиг харысалга көрдүнгөн.

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының албан-дужаал-

дыг ажилдакчызы Елена Монгуш «Россия Федерациязының прокуратуразының дугайында» Федералдыг хоойлунуң негелделерин херекке албаан. Оң ужуң аңаа хамаарыштыр РФ-тиң Административтиг эрге-хоойлу хажыдышкындарының дугайында кодекстиниң 17.7 чүүлүн эзугаар административтиг херекти оттурган. Судтуң шийтпири-биле Елена Монгушту административтиг харысалгага онааган: ол 2 муң рубль торгаалды төлээр.

Судтуң шийтпири хоойлу эзугаар күштүг болуп кириген.

Аяна ОРГУ, Кызыл хоорайның прокурорунун улуг дузалакчызы.